

politickou silou, je tu sugestivně vykreslena atmosféra v tehdejší smrtelně unavené české společnosti, žijící ve stínu fašistické Německé říše, i stále horší postavení židovských spoluobčanů. Neméně zaujme dopad tohoto ovzduší na českou žurnalistiku a samého Peroutku, právě tak jako na tápajícího Evžena Klíngera, komunistického publicistu, posledního životního partnera Mileny Jesenské, ale i postřehy o počátcích kolaborace Emanuela Moravce. Závěrečné období korespondence (1938–1940, dopisy Ernstu Polakovi, Evženu Klíngerovi, Rokytě Illnerové-Kučerové, redaktorce a opatrovnici dcery Jany po zatčení Jesenské /listopad 1939/, Janě) ukazují opět Milenu Jesenskou především jako velkorysou přítelkyni, která pomáhá k odchodu do emigrace Polakovi i Klíngerovi, a milující matku plnou starostí o osiřelou Janu, již se ujal Fredy Mayer, redaktor Prager Tagblattu, se ženou Joši, Mileniní německožidovští přátelé.

Dopisy Mileny Jesenské, velká literatura a velké svědectví o proměnlivé době a její žurnalistice, tak končí symbolicky, v duchu celoživotního pisatelčina kréda: „*Zde stojím a nemohu jinak.*“

Blanka Soukupová

**Hana Posseltová-Ledererová:
Máma a já (Terezínský deník).**
Praha, Nakladatelství G plus G
1997, 151 s.

Reflexe koncentračního tábora Terezín má svou vědeckou, uměleckou (výtvarnou, literární, hudební) i memoárovou podobu. Toto téma, dnes znovu aktualizované, i když tradičně v odborné rovině zpracovávané s nestejnou badatelskou

erudicí a etikou práce, není dosud zcela vyčerpáno. Přesvědčují nás o tom i vzpomínky Hany Posseltové-Ledererové, české středoškolské učitelky a překladatelky, kterou k sdělení jejího prožitku koncentračních táborů (od 24. října 1942 do 12. prosince 1943 Terezína, od prosince 1943 do 4. července 1944 Osvětimi, od 6. července 1944 do 12. března 1945 Hamburku, od března do dubna 1945, osvobození britskou armádou, Bergen-Belsenu) a prožitku návratu do mírových podmínek přiměla až smrt její matky, spoluvězeňkyně a přítelkyně (23. října 1977).

Kniha Hany Posseltové-Ledererové patří tedy k těm, které jsou vybudovány na vědomí velké sdělovací síly jedinečného osobního prožitku. Sama autorka ji plánovala jako působivou recepci holocaustu určenou především pro mladé lidi nekonfrontované s touto celospolečenskou tragédií, jejíž bezprostřední dozvuky bylo cítit ještě po skončení druhé světové války (vzpomínky uzavírá symbolické věnování vnuku Alešovi, dedikace z 21. února 1990, jež je zároveň holdem vlasti, ideologii českožidovské asimilace i umění vnímavého a současně zodpovědného lidství). Všechny tři zmíněné hodnoty tvoří zároveň osu bolestného vzpomínání na „šest zmrzačených let ... mládí“, jak vlastními slovy Posseltová-Ledererová zpětně léta 1939–1945 nazvala.

Memoáry ovšem nesou podtitul, který je poněkud zavádějící. Terezínský deník, jedna ze tří autentických částí knížky (vedle přetisku dopisu matce do vězení gestapa na Karlově náměstí, dopisu přítele Ledererové na dočasnou rozloučenou a přepisu záznamu otřesné několikadenní cesty v přeplněném dobytčím vagónu, bez pití i jídla, uprostřed náletů do Bergen-Belsenu i prvních postřehů

z tábora z 29. dubna), dva notýsky, které autorka, jak informuje v úvodu, již v červnu roku 1945 vykopala z úkrytu terezínského sklepa, tvoří totiž jen o něco více než třetinu textu. S odstupem sedmačtyřiceti let pak Posseltová-Ledererová, přes vědomí značného posunu v hodnotících stanoviscích lidsky vyzrálejší osobnosti i nepřesné lidské paměti, dopsala úvod k věznění v Terezíně: stručnou vzpomínku na protektorátní živoření rozdělené rodiny v Kutné Hoře, později Mladé Boleslavi a Praze, na okolnosti a průběh otcova zatčení, matčina věznění, dramatický nástup do transportu i počáteční neméně vypjaté dojmy z „nenormálnosti“ života v koncentračním táboře, včetně až dodatečně pochopeného prvního aktu záchranu, který jí a její matce umožnilo tehdy platící ustanovení nazvané scelování roztržených rodin. Tento „dodatek“, pro etnologa a historika především jedinečné svědectví o statečnosti nebo alespoň slušnosti mnoha obyčejných Čechů v Protektorátu Čechy a Morava (výpovědi o to závažnější, že dosud nejsme schopni podat profil průměrného českého chování v této etapě našich dějin) i korektnosti některých Němců, Posseltová-Ledererová již konfrontovala s dostupnou odbornou literaturou, aniž by ovšem snížila jeho výpovědní hodnotu. Stejnou optiku charakteristickou citlivým zájmem o každého jedince, schopností být vděčný nabízí i deník Snové a skutečnost – vzdálenému milému, další z naprosto bezprostředních pohledů na terezínskou každodennost (stísněné ubytovací, nedostatečné hygienické, stravovací, omezené pracovní podmínky, věčný strach z transportů na východ, o nichž se v září 1943 dávno tušilo, nebo i vědělo, že jsou transporty smrti, terezínskou nemocnici – občasný úkryt

před nimi – podivný ústav bez léků, vybavení, ale s dokonale profesionálním personálem, terezínský pohřeb prastrýce, významného germanisty Arnošta Krause, instituci dětského domova a domova mládeže i doteky tamějšího hektického kulturního života). Čtenáře zaujme i vsuvka o terezínských prominentech. Neméně zajímavé jsou také portréty či črty spolubydlících nebo výjimečných osobností, s nimiž se pisatelka v Terezíně setkala, případně přátelila (k nejosobitějším patří skupinový profil starých Němek židovského původu a starých lidí obecně, naprosto dezorientovaných dánských židů, Evy Ebertové, lékaře Gerharda Aarona, mladého básníka Hanuše Hachenburga, ale i fenomenálního klavíristy Gideona Kleina, inženýra Poláka, bývalého ředitele lihovaru v Mladé Boleslavi, statečného zachránce před záříjovým transportem roku 1943, a dalších), to vše na pozadí vzpomínek na 15. březen 1939, na otce a sestru odvlčené 10. června 1942, sílících pochyb o lásce milého, který zůstal „na svobodě“. Dvě emocionálně prudké českožidovskou ideologií podložené úvahy z října 1943, z času transportů na východ, lze chápat jako typický příklad tehdejšího smýšlení asimilovaných židů v Čechách: pocit hlubokého zakořenění v milované rodné zemi je stírdán výbuchy bezmocné nenávisťi k tzv. Teutonům, roztahujícím se, řvoucím, kradoucím a vraždícím brutálním sadistům, samozvaným představitelům nadřazené rasy vyhánějící židy, Teutonům, jejichž kultura je mladší než židovská („*Kde a jací byli ti Teutoni, když před šesti tisíci lety židi postavili chrám?*“). Problematice i pochybnost vůči mlčící české většině, vzápětí ji však překrývá vědomí českožidovské spjatosti. Škála argumentací ve prospěch českého vztahu k domácím

židům vrcholí v aktualizované typické ideji českožidovského hnutí: vnucením rasové ideologie jsou ohroženi i Češi, pro něž jde o absurdnost.

Stejně jako další dodatečné vzpomínky z Birkenau, z tzv. rodinného tábora, Hamburku a Bergen-Belsenu i terezínský deník doprovodila autorka poznámkami, případně odkazy na literaturu. Přes řadu živých vzpomínek – kolektivních (příjezd vězňů, jejich „iniciace“, nedůstojné ubytování, hygiena, strava, nesmyslná práce, masová vražda terezínských židů z 6. na 7. března 1944, „gynekologická“ prohlídka před odjezdem, úschova cenností atd.) i zcela originálních (vztah dozorce Fischera k Ledererové) – na psychické i fyzické ztotožnění v největším vyhlazovacím táboře Osvětim je zřejmé, že tato část vznikla s časovým odstupem. To platí i o vysoce zajímavých vzpomínkách na nebezpečnou a těžkou práci vězeňkyň ve zničeném a prakticky nepřetržitě bombardovaném Hamburku, na shovívavost říšskoněmeckých celníků, některých (soucitných nebo vystřízlivělých?) neprominentních obyvatel města, setkání s nacisticky smýšlejícím kominikem i francouzskými a italskými zajatci, právě tak jako rozkládající se nacistickou disciplínu dozorců a dozorkyň, zřejmě již přesycených tváří v tvář troskám říšskoněmeckých měst a hladu nacismem. Závěrečný vězeňský obraz zdánlivě krátkého pobytu v Bergen-Belsenu vybudovala pak autorka spíše než na vlastních vzpomínkách na doplnění a porovnání své lidsky otřesné zkušenosti s dostupnou literaturou, jejíž vybrané pasáže tvoří jádro celého finále vězeňského příběhu. Několik stran věnovaných příjezdu domů a nelehkému začlenění se do normálního života vybočuje z linie srovnatelných příběhů především hřeji-

vým lidským přijetím, kterého se Ledererovým po návratu (československým autobusem speciálně vyslaným do Buchenwaldu) dostalo u příbuzných Lesných. Společným jmenovatelem těchto a jiných vzpomínek je pak uznání spojeneckým armádám, které relativně rychle kritickou situaci v osvobozených koncentračních táborech zvládly, právě tak jako trpké konstatování nedomyšlené československé byrokratické mašinerie, s níž byli přeživší zubožení vězni konfrontováni.

Vzpomínky Hany Posseltové-Ledererové, noblesní vzdělané a soucitné Češky, patří v záplavě literatury o holocaustu k nejzajímavějším titulům. Jako takové je lze doporučit jak etnologům a historikům, tak i lidem, kteří jsou ochotni naslouchat minulosti.

Blanka Soukupová

Quido Kastner: Osidlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka).

Praha – Ústí n. L., 2. přepracované a rozšířené vydání, Sociologický ústav AV ČR 1999, 376 s.

Detašované pracoviště Sociologického ústavu AV ČR v Ústí n. L. vydalo v roce 1999 2. přepracované a rozšířené vydání historicko-sociologické monografie Quida Kastnera Osidlování českého pohraničí od května 1945 (na příkladu vybraných obcí Litoměřicka), která je z technických důvodů rozdělena do dvou dílů. Autor v ní na základě pečlivého výzkumu a rozboru historických pramenů a terénního sociologického výzkumu vybraných lokalit dospívá k plastickému obrazu vývoje pohraničí od května